

2 Karaktärisering av kyrkoanläggningen

Ockelbo kyrka från norr. Foto: Henrik Lindblad, Läns museet Gävleborg 2002.

2.1 Kyrkomiljön

Kyrkan är belägen i den östra utkanten av stationssamhället Ockelbo, vid den gamla farled som följer Ockelboåsen upp mot Hälsingland. Söder om kyrkogården finns prästgården, där numera församlingens pastorsexpedition är inrymd. Nordväst om kyrkan ligger Ockelbo gamla kommunalhus. Kyrkomiljön omfattas av Ockelbo-Vi riksintresseområde

2.2 Kyrkogården

Ockelbo kyrkogård är vidsträckt och har utvidgats i omgångar såväl under 1800- som 1900-talet. Från den äldsta medeltida kyrkogården, som låg i området söder om den nuvarande kyrkan, syns idag inga spår. Även den medeltida kyrkan, som låg i dess norra del, är borta. År 1790 i samband med att den nya kyrkan byggdes, utvidgades kyrkogården norrut. Hela detta område kan benämnas ”gamla kyrkogården”. Den har en enhetlig klassicistisk planlösning med bland annat en mittaxel och korsande gångar. Den omgärdas av en sammanhängande gråstensmur. Muren kring området norr om kyrkan uppfördes först på 1940-talet och ersatte ett trästaket. Entréerna pryds av putsade grindstolpar och vid en av dem hänger fortfarande smidesgrindar, som kan vara tillkomna på 1790-talet. Alléer och trädkrans bestående av gamla ädellövträd, främst lönn och lind, sätter sin prägel på denna kyrkogårdsdel. Under 1900-talets senare del har gångarna asfalterats och marken lagts om till gräs. Ett antal sandgravar med gravhäckar,

ramar eller staket finns dock kvar. Det finns flera fina exempel på en rik och varierad gravkultur, ibland med mer monumentala och personligt utformade gravvårdar

Johan Åbergs familjegrav. Han ägde en gång alla järnverken i Ockelbo. Foto Carina Lindkvist 2002.

Den karaktärsfulla björkallén som leder in på kyrkogården norrifrån. Foto Carina Lindkvist 2002.

Vidare utvidgningar har sedan skett österut under hela 1900-talet. Dessa ligger i ett lägre plan och omgärdas av formklippta lövhäckar. Den nuvarande mellersta delen kom till i början av 1900-talet. I dess långsträckta planlösning ligger gångar och gravrader ordnade i nord-sydlig riktning. Trädbeståndet domineras av björkar. Särskilt framträder en högväxt björkallé som står längs huvudgången från norra entrén fram till mitten för att sedan svänga i rät vinkel upp mot kyrkan. I sydväst utmärker sig ett område med många bevarade familjegravar med gravkultur från tidigt 1900-tal, medan resterande delar domineras av lägre gravstenar från årtiondena därefter. Längst i norr byggdes 1928 ett bårhus. Strax söder om detta tillkom 1979 en urnlund med skiffermurar.

Utvidgningen längst i öster består i huvudsak av fyra tämligen olika delar vars planlösning härstammar från E Lundbergs plan från 1940. Den är som helhet präglad av en rik busk- och häckvegetation. Gravkvarteren varierar sinsemellan beroende på vilket årtionde de har tillkommit. Dess norra del har en solfjäderformad planform med radiella gångar som strålar samman vid ett högt träkors. Bland gravraderna är raka korta friväxande lövhäckar infogade. Ett urngravkvarter med koncentrisk häckar och ett enhetligt kvarter utan häckar anlagt på 1970-talet bryter mönstret. Mittpartiet, beläget mittemot kyrkans östra gavel, togs i bruk som minneslund 1982. Invid denna står en rad flyttade 1800-talsjärnkors. I det kvadratiske området väster om minneslunden från 1950-talet ligger gravkransar koncentriskt, avskilda av formklippta häckar. På 1990-talet tillkom den senaste kyrkogårdsdelen belägen söder om 1940-talsutvidgningen.

2.3 Kyrkan

Den nuvarande kyrkobyggnaden byggdes ursprungligen 1791-93 efter ritningar av landshövding F A U Cronstedt. Denna föregicks av en medeltida stenkyrka, möjligen från 1200-talet. 1790-talets stora stenkyrka, med rektangulär plan, indraget östtorn och valmat mansardtak, brann ner 1904. Med användandet av de bevarade murarna återuppfördes kyrkan åren 1906-08. Efter arkitekt Gustaf Améens ritningar förnyades till övervägande del fasader och inredning. Det stora långhuset indelades i mittskepp och två smala sidoskepp. I väster skapades ett utskjutande entréparti genom att byggnadens hörn vinklades in. Mellan kyrkorummet och den raka östväggen, på ömse sidor om tornet, inreddes ett par mindre rum.

Exteriören präglas av det tidiga 1900-talets nybarock. I öster restes ett nytt tornkrön med lanternin och kort spira. Tornets former upprepas i västgavelns mindre hörntorn. I såväl öst som väst försågs det valmade taket med svängda gavelpartier.

Kyrkorummet, som före branden var välvt med ett enda brädtunnvalv, domineras av mittskeppets tegelmurade tunnvalv med gördelbågar och stickkupor. De tunga formerna är ännu mer markerade i vapenhuset, där sex ribblösa kryssvalv vilar på två par kopplade toskanska kolonner.

Mot nybarockens tunga och monumentala kyrkorum kontrasterar den lätta och modernistiska inredning som tillkom vid Åke Pornes restaurering 1956-57. I väster tillkom Sankt Martins kapell genom att långhuset avskiljdes med ett smitt galler, komponerat och utfört av konstnären Allan Runefelt, med vidhängande

draperier. I övrigt erhöill kyrkorummet nytt kalkstensgolv, en smäcker och ljus bänkinredning, ny armatur längs sidoskeppen samt nytt altare och altarring med öppen karaktär. I östväggens grunda nisch tillkom en praktfull mosaik av Gun Setterdahl. Kvar från det tidiga 1900-talets inredning är bland annat predikstolen och västläktaren, där dock orgeln, med fasaden utformad av Åke Porne, uppfördes 1974. Under de senaste decennierna har endast smärre förändringar skett. År 2001 avskärmades flera av valvtravéerna i vapenhuset med fasspontade träpaneler till förebereelserum och kapprum

Ockelbo kyrka, interiör mot väster. Foto: Henrik Lindblad, Läns museet Gävleborg 2002.

I kyrkorummet finns även vissa inventarier räddade från branden 1904, däribland ljuskronor från 1600- och 1700-talen, samt lampetter och två guéridoner (golvlyusstakar) från det tidiga 1800-talet

2.4 Kulturhistorisk karaktäristik och bedömning

Kyrkomiljön, med kyrkobyggnad, kyrkogård, och prästgård, är del av riksintresseområde för kulturmiljövården. Den stora kyrkobyggnadens planform och murar härrör såväl från 1790-talet som det tidiga 1900-talet. Exteriören präglas framförallt av nybarockens former med svängda gavlar, tornlanterniner och spiror. Den katedrallika interiören domineras helt av två tidsskikt. Väggtutformning, valv och viss fast inredning härrör från 1906-08. Mot dessa tunga former kontrasterar effektivt 1950-talets modernistiska utsmyckningar och lätta inredning

Kyrkogårdens tidiga 1800- och 1900-talsdelar har klassicistisk prägel med framträdande axlar i gångar och trädrader, och en grönska dominerad av träd. 1940- till 1990-års delar har en friare planlösning, om än sprungen ur klassicistiska ideal. Den successiva utbyggnaden av kvarteren, präglad av olika tidsepokers ideal, har gett en mosaikartad karaktär. Här är buskagen och häckarna väsentliga för rumsuppbyggnaden och de olika kvarterens särart

Gravkulturen spänner över ett brett spektra, från gamla delens monumentalitet och individuella variation, över 20- till 60-talens mer modesta och enhetliga former, till dagens enkla och friare stil. Den är ofta grupperad i tydliga enheter, som samspelar stilmässigt med omgivande arkitektur. Och i de senare periodernas kvarter är gravvårdarnas utformning ofta väl sammanhållen, vilket kan antas bero på medvetet utformade gravplatsbestämmelser från församlingens sida

Att särskilt tänka på i förvaltning och användning av kyrka och kyrkomiljö:

- kyrkogårdens två huvudkaraktärer, dels från 1800-talet, där de enskilda gravanläggningarna och träden dominerar, dels från 1900-talet, där grönskan i form av häckar, buskage och träd dominerar.
- kyrkogården innehåller ett brett spektra tidstypisk gravkultur.
- exteriören i kraftfullt utformad nybarock är välbevarad från det tidiga 1900-talet,
- kyrkorummets två dominerande tidsepoker, där den lätta 1950-talsmodernismen medvetet utförts som kontrast till det tidiga 1900-talets tunga barockformer,
- 1950-talets inredning och utsmyckningar är känsliga för förändringar.

2.5 Källor, litteratur och övriga uppgifter

Andrén, Erik, Ockelbo kyrka. *Sveriges kyrkor, konsthistoriskt inventarium. Gästrikland, häfte 2, landskyrkorna*. Stockholm 1936.

Bebyggelse i Ockelbo kommun. En inventering från Gästrik-Hälsinge hembygdsförbund. Gävle 1975.

Byggnadsregistret, RAÄ: kyrkobeskrivningar och administrativa uppgifter.

Kilström, Bengt Ingmar, *Ockelbo kyrka*. 1980.

Länsmuseet Gävleborg: handlingar och fotografier.

Olsson, Anna, *Ockelbo kyrka. Antikvarisk kontroll vid ombyggnad av vapenhuset*. Länsmuseet Gävleborg 2001.

Sockenkyrkoprojektet, RAÄ: katalogtexter (manuskript).

Inventeringsdatum: 2002-06-06.

Inventerare: Anneli Borg, Johan Dellbeck, Hans-Erik Hansson, Henrik Lindblad, Maria Wall.

Ansvar kulturhistorisk karaktäristik och bedömning: Anneli Borg och Henrik Lindblad.

Rapportsammanställning: Henrik Lindblad.

Kyrkogård:

Källor: Kyrkoarkivet i Ockelbo. Kartor och planer.

Inventeringsdatum: 2002-10-19

Inventerare: Carina Lindkvist, Monica Sandberg, Sandberg Landskap.